

Predstavljena publikacija rijetko je suvremeno istraživanje na temu međudržavnih odnosa Titove Jugoslavije i Austrije te upravo time daje vrijedan doprinos razumijevanju i odnosa dviju zemalja i cjelokupne poslijeratne jugoslavenske vanjske politike, jer su bilateralni odnosi prikazani kroz složenu prizmu hladnoga rata i međudržavnih i partijskih odnosa komunističkih zemalja. Jednako tako, respektabilan dio publikacije posvećen je rješavanju nacionalnoga pitanja Slovenaca i Hrvata u Austriji, budući da njihova problematika čini jednu od ključnih točaka spora dviju zemalja. Normalizacija odnosa do koje je došlo 1950-ih bila je temelj za razvoj odnosa sve do kraja postojanja Jugoslavije, ali i za odnose u postkomunističkom razdoblju. Naposljetku, knjigu valja preporučiti svima koji se zanimaju za bilateralne odnose Austrije i zemalja sljednica komunističke Jugoslavije te za vanjskopolitička pitanja i problematiku međunarodnih odnosa.

LIDIJA BENCETIĆ

Danijel VOJAK, *U predvečerje rata: Romi u Hrvatskoj 1918. – 1941.*, Romsko nacionalno vijeće – Udruga za promicanje obrazovanja Roma u Republici Hrvatskoj “Kali Sara”, Zagreb, 2013., 229 str.

U izdanju Romskoga nacionalnog vijeća i Udruge za promicanje obrazovanja Roma u Republici Hrvatskoj “Kali Sara” 2013. objavljena je knjiga pod nazivom *U predvečerje rata: Romi u Hrvatskoj 1918. – 1941.* Autor je povjesničar Danijel Vojak, a recenzenti Božena Vranješ-Šoljan i Dragoljub Acković. Knjiga ima ukupno 229 stranica, 25 tablica i dva grafikona. Opremljena je fotografijama te novinskim člancima vezanim uz Rome u međuratnom razdoblju.

Knjiga je podijeljena na 12 poglavlja. U “Predgovoru” (str. 1. – 2.) autor objašnjava osobne razloge koji su ga potaknuli na bavljenje poviješću Roma u Hrvatskoj i zahvaljuje osobama koje su mu pomogle u istraživačkom radu. U drugom poglavlju (str. 3. – 7.) bavi se izvorima, literaturom i metodologijom rada. Osim klasičnog nabiranja arhivskih fondova i do sada objavljene literature, autor objašnjava različite pojmove kojima su se označivali Romi u prošlosti. Pritom naglašava da je naziv “Ciganin” za Rome pogrdan te ga romska zajednica nikada nije prihvatila. Treće poglavlje nosi naslov “Iz povijesti Roma u Europi i Hrvatskoj od njihova doseljavanja do 1918.” (str. 9. – 60.). Danijel Vojak poglavlje započinje s etnogenezom Roma dajući okvir njihova postojanja na azijskom kontinentu. Nastavlja s prikazom povijesti Roma u Europi od druge polovine XV. stoljeća do 1918., s posebnim naglaskom na uzroke njihova progona. Nakon toga pozornost usmjerava na Rome u Hrvatskoj u istom razdoblju u kojem je prikazana njihova povijest u ostalim europskim zemljama. Napominje da “Romi na područje hrvatskih zemalja dolaze u XIV. stoljeću kao dio vala naseljavanja s prostora jugoistočne Europe”. Vojak iznosi statističke podatke o brojčanom stanju Roma na području Hrvatske i Slavonije od 1851. do 1910. godine. Podatke temelji na popisima stanovništva, iz kojih se očitava povećanje romske populacije za čak 252% od 1880. do 1910. godine. Nadalje, autor objašnjava društveno-političke odnose u Europi između dva svjetska rata te daje osvrt na nepovoljan status Roma u Njemačkoj, ali i drugim europskim državama. Poglavlje zaključuje činjenicom da je status Roma neposredno pred izbijanje Drugoga svjetskog rata bio znatno nepovoljniji u Njemačkoj i zemljama koje je okupirala nego u zapadnoeuropskim i sjevernoeuropskim državama. “Povijest Roma na hrvatskim područjima 1918. – 1941.” (str. 61. – 123.) naslov je četvrtoga poglavlja. U njemu autor ulazi u srž tematike, naglašavajući nepovoljan status Roma, koji u prvoj Jugoslaviji nisu bili priznati

nacionalnom manjinom. Na temelju državnih popisa stanovništva iz 1921. i 1931. u knjizi je prikazana demografska slika romske populacije. Osobito je zanimljiv prikaz različitih romskih zajednica, koji odskaje od klasičnih stereotipa o homogenom romskom narodu. Vojak ističe da su se Romi "međusobno razlikovali jezikom, zanimanjima, načinom života, boravištem i zavičajnim područjem". Poglavlje završava razlaganjem o pravnom položaju Roma u međuratnoj Hrvatskoj, koji je bio veoma nepovoljan i pod stalnim pritiskom medija i javnosti. U petom poglavlju, pod naslovom "Društveno-gospodarski, obrazovni i zdravstveni položaj Roma u međuratnoj Hrvatskoj" (str. 125. – 141.), autor se, kao što proizlazi iz naslova, bavi svakodnevnim životom Roma. Njihove teške socijalne, zdravstvene i gospodarske prilike bile su dodatno otežane velikom globalnom gospodarskom krizom, koja je pogodila i Hrvatsku. Romi su veoma teško nalazili posao, a bavili su se uglavnom poslovima koje domicilno stanovništvo nije željelo raditi. Obrazovanje Roma bio je osobito velik problem, koji u monarhističkoj Jugoslaviji nikada nije bio odgovarajuće riješen. Vojak smatra da je "jednu od prepreka uključivanja Roma u sustav obrazovanja činio nedovoljan interes državnih i lokalnih vlasti u osmišljanju posebnog (prilagođenog) pedagoškog sustava". U posljednjem dijelu ovoga poglavlja govori se o zdravstvenom položaju Roma u Hrvatskoj, koji je – u skladu s gospodarskim i socijalnim prilikama – bio veoma loš. Iduće poglavlje nosi naslov "Vlast i Romi, nerazumijevanje – nepovjerenje – nasilje; odnos državnih i lokalnih vlasti prema Romima u međuratnoj Hrvatskoj" (str. 143. – 175.). Na početku poglavlja autor se bavi lošim odnosom središnjih i lokalnih vlasti prema Romima, potvrđujući to određenim primjerima privođenja i protjerivanja. Samo u iznimnim situacijama Romi su tražili svoja prava pred zakonom, što se može pripisati njihovu podčinjenom položaju, ali i vlastitoj neorganiziranosti. Autor se potom osvrće na odnos redarstvenih organa, ali i poluvojničkih organizacija poput Hrvatske seljačke zaštite i Hrvatske građanske zaštite, naglašavajući da je "većina njih negativno percipirala Rome". Poseban dio autor posvećuje nasilju policijskih tijela nad Romima, što je bila česta praksa u međuratnom razdoblju. Uslijed svega toga javnost je negativno percipirala Rome, smatrajući ih glavnim krivcima za nered i kriminal. Da bi opovrgnuo takva stajališta, autor na temelju statističkih podataka dokazuje da su Romi zapravo bili nacionalna manjina s najmanje osuđujućih presuda na okružnim i prvostupanjskim sudovima u Kraljevini Jugoslaviji između 1924. i 1938. godine. U sedmom poglavlju, pod naslovom "Odnos crkvenih vlasti prema Romima u međuratnoj Hrvatskoj" (str. 177. – 185.), autor se osvrće na odnos Katoličke crkve prema Romima u Hrvatskoj i analizira romske zajednice koje su pripadale katoličkoj, pravoslavnoj i islamskoj vjeroispovijesti. Iako se prema popisu stanovništva iz 1931. godine 69% Roma izjasnilo rimokatolicima, autor kaže da je veliki dio Roma i dalje prakticirao stare romske običaje poput vjenčanja "pod vrbom". Osmo poglavlje nosi naslov "Odnos stanovništva prema Romima u međuratnoj Hrvatskoj" (str. 187. – 202.), a podijeljeno je na odnos seoskoga i gradskog stanovništva prema Romima i njihovoj zajednici. Na samom početku poglavlja autor kaže: "Prema nekim istraživanjima u ranijim razdobljima na hrvatskim područjima može se reći da je međusobni odnos između neromskog i romskog stanovništva većinom bio negativan ponajviše radi stereotipne percepcije Roma kao lopova, varalica, lijenčina, otimača djece i sl. Neromsko stanovništvo negativno je percipiralo romsko manjinsko stanovništvo, ističući da su oni lopovi, varalice, širitelji zaraza, otimači djece i besposličari." Slična percepcija romske zajednice od strane neromskoga stanovništva nastavila se i u međuratnom razdoblju. To se, smatra autor, osobito očitovao na selu, gdje su seljaci i Romi bili u stalnom kontaktu i suživotu. Često su i sami Romi u nedostatku novca i hrane pribjegavali krađama i prijevarama, čime su doprinosili proturomskim stavovima ionako im nesklone okoline.

Deveto poglavlje ujedno je i "Zaključak" (str. 203. – 207.), u kojem autor sumira napisano u prethodnim poglavljima. Ono bi se ponajbolje moglo opisati autorovim zaključkom o položaju Roma u međuratnoj Hrvatskoj: "Položaj Roma na području međuratne Hrvatske nije se u bitnim obilježjima razlikovao od ostalih dijelova Kraljevine Jugoslavije. Romi su u Hrvatskoj bili u podjednako marginalnom i lošem gospodarskom, kulturnom i političkom položaju kao i oni u drugim banovinama." Deseto poglavlje, "Izvori (arhivski, tiskani, periodika), literatura" (str. 209. – 225.) posvećeno je nabranjanju neobjavljenih i objavljenih izvora kojima se autor koristio. Na kraju knjige nalaze se "Pokrate" (str. 227.) koje je autor koristio za često spominjane pojmove i "Bilješka autora" (str. 229.).

Ovo je djelo značajan doprinos hrvatskoj historiografiji, koja je često zanemarivala povijest svakodnevice, a u skladu s time i povijest marginalnih skupina i zajednica. Nastala na temelju višegodišnjih istraživanja Danijela Vojaka, knjiga ulazi u do sada neistražena područja hrvatske i romske prošlosti te može biti polazišna točka i za druge hrvatske historiografe i romologe jer je autor postavio niz točaka koje se mogu i trebaju dodatno razraditi. Svojom temeljitošću i sustavnošću ovo djelo može biti školski primjer za istraživanje i drugih manjinskih zajednica u Hrvatskoj, što može obogatiti hrvatsku povjesnicu i historiografsku znanost.

DOMAGOJ NOVOSEL

Christopher CLARK, *The Sleepwalkers: How Europe Went to War in 1914*, Harper, London, 2013., 736 str.

Knjiga kembričkoga profesora Christophera Clarka *The Sleepwalkers: How Europe Went to War in 1914*. (*Mjesečari: kako je Europa krenula u rat 1914.*), prvi put objavljena 2012. (ovdje korišteno izdanje iz 2013.), zbog svojega će obima teško ući u krug najčitanijih (točnije, najpročitanijih) knjiga, ali bi u europskim akademskim (i ne-akademskim) krugovima veoma lako mogla ponijeti neslužbenu titulu najspominjanije uoči 100. godišnjice Velikoga rata. Clark je naime svojim "pomaknutim" pristupom i perspektivom na djelu pokazao svu relativnost, ali i tjeskobu povjesničarskoga zanata te time izazvao mnoge reakcije. Stoga knjiga može poslužiti kao dobar primjer onoga što su jedni skloni nazivati *povijesnim revizionizmom*, neki drugi *relativizmom*, a treći stoički prihvaćaju da se naprosto radi o prihvatljivoj multiperspektivnosti i reinterpretaciji. U studiji koja se bavi čitavim nizom događaja i procesa na europskom kontinentu do prijelomne točke 1914., dakle do samoga izbivanja rata, Clark svoje izlaganje započinje prilično korektno, odmah stavljajući na znanje s kojih položaja ulazi u predmet svojega proučavanja. Već na početku tvrdi da iz perspektive današnje europske političke paradigme, označene euointegracijskim procesima i poodmaklom fazom europskoga ujedinjenja, moramo "ako ne suosjećajnije, onda barem manje prezrivo" gledati i na ondašnju Austro-Ugarsku Monarhiju. Uz to, naglašava da se ne bavi toliko pitanjem *zašto*, nego prije svega *kako* je rat započeo, čime je izbjegao zamku jasnijega određivanja spram krivnje, tj. krivaca za njegovo izbivanje. Za njega Prvi svjetski rat "nije krimič Agathe Christie na kraju kojega se pojavljuje krivac i njegov pušeci pištolj". Stoga je, s obzirom na polazno pitanje, logično i njegovo prebacivanje fokusa s uzroka na ono što se u historiografiji uobičajeno tretiralo kao povod za rat, tj. na Sarajevski atentat i srpanjsku krizu, a samim time, u spletu uzročno-posljedičnih veza, i na Balkan kao krizno žarište.

Knjiga je podijeljena na tri velika dijela. Prvi dio, pod nazivom "Put do Sarajeva" (str. 3. – 119.), Clark započinje Srbijom 1903. i regicidom Aleksandra Obrenovića i njegove supruge.